

OLIIY TA'LIM VA ILMIY-TADQIQOT MUASSASALARNING INTELLEKTUAL MULK HAMDA INNOVATSIYALARNI YARATISHGA DOIR FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Abdumumin Yuldashov

Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yu.f.f.d. (PhD)

ORCID: 0000-0002-2940-8718

abdumuminyuldashev@gmail.com

Ta'lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot markazlari oldiga qo'yilayotgan bugungi kundagi eng muhim talab bu o'zini-o'zi moliyalashtirish hisoblanadi. Savol tug'ilishi tabiiy, ya'ni akademik muassasalar qanday yo'llar bilan mustaqil moliyalashtirishni amalga oshirishi mumkin. So'zsiz buni ular tomonidan yaratiladigan va amaliyotga joriy etiladigan mahsulotlar va xizmatlar tashkil etadi. Uning negizi sifatida inson kapitali va intellektual mulkni keltirish mumkin. Lekin qayd etish lozimki, bugungi kuchli raqobat muhitida, ayniqsa iqtisodiyoti o'tish davridagi mamlakatlar ta'lim va ilmiy muassasalari uchun bu jarayon yanada murakkab hisoblanadi. Zero, dunyoga mashhur bo'lgan Stenford, Kolumbiya, Garvard, Kembrijd kabi universitetlarning eng muhim yutuqlari va mashhurlik darajasi ham aynan ushbu muassasa olimlari hamda tadqiqotchilari tomonidan yaratilib, tijoratlashtirishga joriy etilgan intellektual mulk ob'ektlari samaradorligi bilan xarakterlanadi.

“Bugungi kunda amaliyot va nazariya o'rtasidagi chegaralar texnologiyalarning rivojlanishi natijasida yanada yaqinlashib (qorishib) bormoqda hamda fan-texnika doimiy rivojlanishdadir”¹¹.

Ayni ushbu jihat ushbu mamlakatlarning bugunga kelib jahonda sanoati taraqqiy etganlar ekanligidan hamda dunyo bozoriga asosiy intellektual mulk natijalarini yetkazib berishidan darak beradi. “Shu bilan birga, intellektual mulk sohasidagi dunyoning yetakchi davlatlari taraqqiyotida ushbu yo'nalishdagi milliy strategiyalarning ishlab chiqilganligi va amaliyotga tatbiq etilganligi muhim ahamiyatga ega”¹².

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasidan “Intellektual mulk qonun bilan muhofaza qilinadi” mazmunidagi band o'rin olishi ham ushbu yo'nalish bilan bog'liq islohotlar hamda jarayonlarni keng

¹¹ Хужаев Ш. Тенденции цифровой трансформации юридического образования и науки //Современные тенденции развития цифровизации в сфере юстиции. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 56-60.

¹² Юлдашов А. Интеллектуал мулк бўйича миллий стратегияларнинг аҳамияти ва бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотининг бу борада тутган ўрни //Юрист ахборотномаси. – 2020. – Т. 1. – №. 2. – С. 53-59.

tarzda amalga oshirilishida muhim o‘rin tutadi. Fikrimizcha, ayni ushbu norma O‘zbekistonda intellektual mulk siyosatini yanada rivojlantirishda hamda ixtirochilar uchun qo‘shimcha “motivatsiya”ni o‘tashda muhim o‘rin tutadi. Iqtisodiy qudratli mamlakatlar konstitutsiyalarida intellektual mulk siyosati, xususan uning davlat muhofazasiga olinganligi hamda mualliflar huquqlari himoyada ekanligiga doir normalar mavjud.

Shuningdek, mamlakat innovatsion darajasining yuqori ekanligi ham o‘z navbatida xalqaro reyting va ko‘rsatkichlarga ijobiy ta’si qilib, uning investitsion jozibadorligini oshiradi¹³.

Davlatning asosiy vazifasi universitet yoki ilmiy-tadqiqot muassasasi xodimi tomonidan yaratilgan ijodiy tafakkur mulkini birinchi navbatda huquqiy muhofazasini ta’minlash ekanligiga doir uning bilimlarini oshirishdan iborat deb o‘ylayman. Ma’lumki, patent bilan muhofazaga olingan ixtiro yoki ishlanmalar uning muallifiga mutlaq huquqlarni berib, keyinchalik undan daromad olish imkoniyatini taqdim etadi. Mamlakatimiz oldida turgan asosiy vazifa aynan yaratilinayotgan loyiha va g‘oyalarni nomoddiy ob’ekt sifatida tijoratlashtirishga ko‘maklashishdan iborat. Ayni ushbu jihatdan kelib chiqib, rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyot va innovatsion faoliyat bilan bog‘liq vazirlik hamda idoralarining asosiy vazifalari qatoridan intellektual mulkni yaratish va uni tijoratlashtirish alohida o‘rin olgan. Jahon amaliyotida universitetlar va ilmiy-tadqiqot muassasalarining bu yo‘nalishdagi faoliyatiga alohida e’tibor qaratiladi. Odatda bu yo‘nalish universitetlar yaratgan intellektual mulkni litsenziyalash (1) hamda universitet uchun intellektual mulkni yaratish va uni tijoratlashtirish maqsadida alohida tuzilma tashkil etish (2) orqali amalga oshiriladi. Fikrimcha, bu yo‘nalishda ta’lim va ilmiy muassasalar bilan xususiy sektor o‘rtasidagi munosabatlarni kengaytirish lozim. Bu ham o‘z-o‘zidan bozor iqtisodiyotining eng muhim qoidasi hisoblanadi. Afsuski, mamlakatimizda ham intellektual mulkni tijoratlashtirishning past ko‘rsatkichi akademik muassasalar va ishlab chiqaruvchilar o‘rtasidagi munosabatlarni yo‘lga qo‘yilmaganligi bilan xarakterlanadi. Bu kabi holatlardan chiqishning yagona yo‘li tashabbusni akademik muassasalar o‘z qo‘liga olgan holda yaratilgan intellektual mulkni bozorga mustaqil olib chiqishda deb o‘ylayman. Ko‘plab mamlakatlar, xususan Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari universitetlari ushbu muammoni hal qilish maqsadida o‘zlarining mustaqil akademik startaplarini shakllantirib, past darajadagi tijoratlashtirish ko‘rsatkichlarini yuksaltirishga erishishgan.

¹³ Юлдашов, А. А. Необходимость участия Республики Узбекистан в международных рейтингах и индексах в области интеллектуальной собственности / А. А. Юлдашов // Электронный инновационный вестник. – 2021. – № 1(18). – С. 18-20. – EDN SZNQKC.

Yuqoridagi muammoning yechimiga doir masala O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 6-iyuldagi PF–165-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2022 – 2026 yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasi”dan ham o'rin olgan. Xususan, ushbu strategiyadan ilmiy-tadqiqot institutlari, universitetlar va ishlab chiqarish o'rtasida yaqin hamkorlikni o'rnatish, intellektual mulkni sotish uchun litsenziya shartnomalarini tayyorlashda maslahat yordami berish, texnologiyaning iste'molchilari bozorini qidirish uchun Texnologiyalarni litsenziyalash markazlarini tashkil etish bilan bog'liq muhim masala o'rin olgan.

Shuni unutmaslik kerakki, intellektual mulkning huquqiy muhofazasining ta'minlanishi o'z-o'zidan tadbirkorlik faoliyatining ham rivojiga katta poydevor qo'yadi¹⁴.

Intellektual mulkni tijoratlashtirish jarayonida universitetlar hamda ilmiy-tadqiqot markazlari e'tibor qaratishlari lozim bo'lgan jihatlar juda ko'p. Xususan, boshqaruv, tizimli va barqaror munosabatlar, moliyaviy ekotizimning mavjudligi, inson kapitalini rag'batlantirish va ularga “investitsiya kiritish”, zarur axborotdan foydalanish imkoniyati kabilarni bunga misol keltirish mumkin. Shuningdek, o'z ishlanmalarini bozorga kiritish orqali daromad olishni ko'zlagan universitet yoki tadqiqot markazlari oldida intellektual mulkni yaratish, uni huquqiy muhofaza qilish va uni tijoratlashtirishga olib chiqqunga qadar quyidagi masalalarni ham hal etish lozim sanaladi. Xususan, intellektual mulkka egalik (huquq egasi, muallif), huquqiy muhofazaga olish jarayoni (mustaqil tarzda yoki texnologiyalar transferi ofisi yohud patent vakillari yordamida)ni amalga oshirish, g'oyani moliyalashtirish, strategiyani ishlab chiqish (litsenziya asosida yoki huquqlarni o'tkazish usuli yordamida foydalanish masalalari)ni shular qatoriga kiritsak bo'ladi. Ayniqsa, raqamli muhitning keng rivojlanishi mualliflik huquqi bilan bog'liq munosabatlarni yanada kengroq tarzda muhofazasini ta'minlash vazifasini ilgari surmoqda¹⁵.

Amaliyotda akademik muassasalar tadqiqotchilarining asosiy muammolaridan yana biri, bu ular yaratgan intellektual mulk ob'ektlarini xorijda patentlash jarayoni va u bilan bog'liq qiyinchiliklar haqida bo'ladi. Ko'pincha, bu turdagi masala uning moddiy ta'minoti bilan bog'liq sanaladi. Ta'kidlash kerakki, O'zbekiston Respublikasi innovatsion rivojlanish vazirining tegishli buyrug'i bilan Davlat ilmiy dasturlari doirasida yaratilgan intellektual mulk huquqlari (patentlar)ni xorijda ro'yxatdan

¹⁴ Бобур М. Правовая охрана объекта в интеллектуальной собственности—залог развития предпринимательской деятельности //Review of law sciences. – 2020. – Т. 2. – №. Спецвыпуск. – С. 90-96.

¹⁵ Yuldashov A. Sreenivasulu N Shanmuka Raqamli muhitda mualliflik huquqi muhofazasi //Central Asian Academic Journal of Scientific Research. – 2022. – Т. 6.

o'tkazish va qo'llab-quvvatlash xarajatlarini to'lash tartibi to'g'risidagi Nizom tasdiqlangan. Ushbu Nizom davlat ilmiy dasturlari doirasida yaratilgan intellektual mulklarni xorijda ro'yxatdan o'tkazish va qo'llab-quvvatlash xarajatlarini to'lash tartibini belgilaydi. Bu jarayonda davlat ilmiy dasturlari doirasida yaratilgan intellektual mulk huquqlarini xorijda ro'yxatdan o'tkazishdan va qo'llab-quvvatlashdan kutilayotgan quyidagi natijalarga amal qilgan holda amalga oshiriladi:

- ilmiy yoki iqtisodiy samaradorlik;
- ishlab chiqarishda foydalanishdagi samaradorlik;
- yuqori texnik natija;
- tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va tabiatni muhofaza qilish qobiliyati;
- ijtimoiy muammolar yechimini ta'minlashi va boshqalar.

Oxirgi yillarda O'zbekistonda intellektual mulk huquqini buzganlik uchun javobgarlik bilan bog'liq ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Lekin shu bilan birga, aynan intellektual mulkni tijoratlashtirish masalalari undan-da ustuvor ahamiyat kasb etishi kerak deb o'ylayman¹⁶.

Aslida bir tomondan amaliyot jarayoni bilan qonunchilik normalarining o'zaro hamohanglikda emasligi hamda qonunchilikda belgilangan imtiyoz va kafolatlardan tegishli shaxslarning xabardor emasligi ham ko'pincha samarasiz yoki yaxshi faoliyat yuritmayotgandek tuyulayotgan yo'nalishlarga sabab bo'ladi. Masalan, yuqoridagi norma kabi O'zbekiston Respublikasining "Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risida"gi Qonunida mualliflarga va sanoat mulki ob'ektlaridan foydalanuvchi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga soliq solish va kredit berishda imtiyozli shartlar belgilanadi, shuningdek qonunchilikka muvofiq imtiyozlar berilishi qayd etilgan. Ya'ni, mamlakatimiz qonunchiligida intellektual mulkni tijoratlashtirishni rag'batlantirishga doir ko'plab normalar belgilangan. Akademik muassasalar rahbariyati va mutasaddi vakillar ayni ushbu jihatlarni keng tadqiqotchilar doirasiga yetkazishi maqsadga muvofiq sanaladi. Zero, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 27-avgustdagi "Ilmiy va innovatsion faoliyatni boshqarish tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 545-son qarorida davlat boshqaruvi organlari va xo'jalik birlashmalari rahbar o'rinbosarlarining biriga innovatsiyalarni joriy etish, ilmiy-tadqiqotlar, ishlanmalar va intellektual faoliyat natijalari tijoratlashtirilishini moliyalashtirishda ko'maklashish bo'yicha qo'shimcha vazifalar yuklatilgan.

¹⁶ Юлдашов А., Чориев М. Договорно-правовые отношения в области авторского права и ответственности за нарушение авторского права: национальный и зарубежный опыт //Общество и инновации. – 2020. – Т. 1. – №. 1/5. – С. 511-522.

Shu bilan birga, ilm-fan va sanoat ishlab chiqarishi bilan bog'liq bo'lgan o'zida yo'l xaritalari yoki konsepsiyalarni ifodalagan har qanday normativ-huquqiy hujjatda turli loyiha va g'oyalarni intellektual mulkka aylantirish hamda uni huquqiy muhofaza qilish bilan bog'liq normalar bo'lishi kerak. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 2-fevraldagi "2023 – 2026 yillarda O'zbekiston Respublikasida urug'chilik va ko'chat yetishtirishni rivojlantirish milliy dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi 51-son qarori bilan tasdiqlangan "Milliy dastur"da "eksportbop meva va uzum navlarini xorijdan introduksiya qilish va yangi navlar yaratish"ga doir qismda yaratilgan yangi navlarni huquqiy muhofaza qilish uchun patent olishga doir norma mavjud. Bu kabi masalalar har bir ushbu tisdagi hujjatdan o'rin olish bilan birga, uning ijrosi nazoratini ham doimiy kuzatib borish lozim.

Ayni ushbu yo'nalishda Butunjahon intellektual mulk tashkiloti tomonidan ham bir qator loyihalar yo'lga qo'yilgan. Bular ichida Texnologiyalar va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash markazlari alohida o'rin tutadi. Ushbu markazlar faoliyati ham bevosita ta'lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot markazlari tomonidan yaratilayotgan turli ishlanmalarni huquqiy muhofazaga olinishi hamda ularni tijoratlashtirish va intellektual mulkka doir marketing texnologiyalarini amalga oshirishda qo'llab-quvvatlashdan iborat. Ushbu loyiha asosida 2018-yildan boshlab O'zbekistonda ham yetakchi universitetlar va ilmiy-tadqiqot muassasalari tizimida Texnologiyalar va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash markazlari faoliyati yo'lga qo'yilib kelinmoqda. Bugungi kunga kelib, bu kabi markazlar soni mamlakatimizda 20 dan ortiq hisoblanadi.

BIMTning turli loyiha va dasturlari O'zbekiston tomonidan amalga oshirilayotgan intellektual mulk va innovatsiyalarga doir siyosatdan doimiy o'rin olishi lozim¹⁷.

Bundan tashqari, jahon amaliyotida universitetlar tarkibida intellektual mulk markazlari faoliyati ham mavjud. Ularning vazifasi nafaqat o'qitish bilan bog'liq, balki ushbu muassasaning intellektual mulk bo'yicha strategiyalarini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etishdan iborat. Bular sirasiga London Qirolicha Mariya universitetining Tijorat huquqi fanlari markazi huzuridagi Qirolicha Mariya intellektual mulk tadqiqot instituti, Strastburg universiteti xalqaro intellektual mulk o'qitish markazi (CEIPI), Hindiston universitetining milliy huquq maktabi Intellektual mulk tadqiqoti va advokatlik markazi (CIPRA), Melburn Huquq maktabining Avstraliya intellektual mulk ilmiy-tadqiqot instituti (IPRIA), Kembrij universiteti,

¹⁷ YULDASHOV A. Intellectual property law policy in Uzbekistan //Global Scientific Review. – 2023. – T. 12. – C. 80-85.

Intellectual mulk va axborot huquqi markazi (CIPIL), Sirakuza Universiteti Huquq maktabi Intellectual mulk huquqi instituti (SIPLI), Oksford Universiteti Huquq fakulteti, Oxford Intellectual mulk tadqiqot markazi (OIPRC) kabilarni misol keltirish mumkin. Ularning asosiy vazifalari qatoriga, magistrlik va doktorlik talabalari uchun intellektual mulk huquqi bo'yicha innovatsion o'quv dasturlarini ishlab chiqish, intellektual mulk natijalarini tijoratlashtirish bilan bog'liq bo'lgan muammolarga jiddiy e'tibor qaratib, ushbu yo'nalishda tadqiqot ishlarini olib borish, manfaatdor shaxslar (xususan, tadqiqot institutlari, xususiy sektor vakillari) uchun intellektual mulk huquqidan foydalanish (transfer texnologiyasi) uchun ma'lumotlar bazasini shakllantirish va uni himoya qilish hamda boshqarish bilan bog'liq masalalarda yordam berish, sohaga doir qonunchilikni nozik jihatlari bo'yicha tadqiqot ishlarida ishtirok etishlar kiradi. O'zbekiston OTMlari ham yuqoridagi kabu ilmiy markazlar faoliyatini yo'lga qo'yish va ular bilan hamkorlik masalalarini o'rganishi maqsadga muvofiq.

Shu bilan birga, mintaqaviy va xalqaro darajadagi savdo-iqtisodiy, fan-texnika va madaniy yo'nalishdagi hamkorlik yo'nalishlaridan kelib chiqqan holda tegishli davlatlar bilan intellektualmulk egalarining manfaatlarini ikki tomonlama himoya qilishga doir bitimlar tuzilishi ham maqsadga muvofiq¹⁸.

Yuqoridagilarga muvofiq aytish lozimki, bugungi kunda universitetlarda intellektual mulkni o'qitishga mo'ljallangan kafedra va markazlar faoliyati faqatgina o'quv jarayoni bilan cheklanib qolmasligi lozim. Shuningdek, "intellektual mulk sohasidagi qonun hujjatlarini ham ayna tijoratlashtirish nuqtai nazaridan takomillashtirib borish davr zaruriyati hisoblanadi"¹⁹²⁰. Zero, ular faoliyatida intellektual mulkni tijoratlashtirish istiqbollarini o'rganish, intellektual mulk bilan bog'liq shartnomaviy munosabatlarda qatnashish, tijorat siridan foydalanishda huquqiy yordam ko'rsatish, intellektual mulkni amaliyotda qo'llashga doir imtiyozlardan xabardor bo'lishlik hamda ulardan foydalanish, intellektual mulk huquqi bilan bog'liq nizoli jarayonlarni hal etishga doir tavsiyalar kabi masalalar ham ular faoliyatining asosini tashkil etishi lozim.

¹⁸ ТЎРАКУЛОВА Н., Юлдашов А. Интеллектуал мулк ҳуқуқи ҳимоя қилиш механизмини такомиллаштиришда халқаро шартномаларнинг ўрни ва аҳамияти //Conferencea. – 2022. – С. 467-471.

¹⁹ ЮЛДАШОВ А. Ўзбекистон Республикасининг интеллектуал мулк, алоқа ва ахборот соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда муаллифлик ҳуқуқини муҳофаза қилишга доир нормаларни такомиллаштириш масалалари //Юрист ахборотномаси. – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 58-64.

²⁰ Yuldashov A., Usmonov V. Copyright protection in telecommunications networks: the example of blockchain technology //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2022. – Т. 4. – С. 22-29.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Хужаев Ш. Тенденции цифровой трансформации юридического образования и науки //Современные тенденции развития цифровизации в сфере юстиции. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 56-60.
2. Юлдашов А. Интеллектуал мулк бўйича миллий стратегияларнинг аҳамияти ва бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилотининг бу борада тутган ўрни //Юрист ахборотномаси. – 2020. – Т. 1. – №. 2. – С. 53-59.
3. Юлдашов, А. А. Необходимость участия Республики Узбекистан в международных рейтингах и индексах в области интеллектуальной собственности / А. А. Юлдашов // Электронный инновационный вестник. – 2021. – № 1(18). – С. 18-20.
4. Бобур М. Правовая охрана объектов в интеллектуальной собственности–залог развития предпринимательской деятельности //Review of law sciences. – 2020. – Т. 2. – №. Спецвыпуск. – С. 90-96.
5. Yuldashov A. Sreenivasulu N Shanmuka Raqamli muhitda mualliflik huquqi muhofazasi //Central Asian Academic Journal of Scientific Research. – 2022. – Т. 6.
6. Юлдашов А., Чориев М. Договорно-правовые отношения в области авторского права и ответственности за нарушение авторского права: национальный и зарубежный опыт //Общество и инновации. – 2020. – Т. 1. – №. 1/S. – С. 511-522.
7. YULDASHOV A. Intellectual property law policy in Uzbekistan //Global Scientific Review. – 2023. – Т. 12. – С. 80-85.
8. ТЎРАКУЛОВА Н., Юлдашов А. Интеллектуал мулк ҳуқуқи ҳимоя қилиш механизмини такомиллаштиришда халқаро шартномаларнинг ўрни ва аҳамияти //Conferencea. – 2022. – С. 467-471.
9. ЮЛДАШОВ А. Ўзбекистон Республикасининг интеллектуал мулк, алоқа ва ахборот соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда муаллифлик ҳуқуқини муҳофаза қилишга доир нормаларни такомиллаштириш масалалари //Юрист ахборотномаси. – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 58-64.
10. Yuldashov A., Usmonov V. Copyright protection in telecommunications networks: the example of blockchain technology //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2022. – Т. 4. – С. 22-29.
11. Юлдашов, А. А. Роль организаций, управляющих имущественными правами на коллективной основе, в обеспечении защиты авторских прав: опыт Узбекистана и мира / А. А. Юлдашов // Цифровая среда и политика

университетов в сфере интеллектуальной собственности : Сборник статей Международной научно-практической конференции, Москва, 09 июня 2021 года / Образовательное частное учреждение высшего образования «Институт международного права и экономики имени А.С. Грибоедова» (ИМПЭ им. А.С. Грибоедова); Кафедра интеллектуальной собственности и гражданско-правовых дисциплин. – Москва: Издательская группа "Юрист", 2021. – С. 198-205. – EDN VFPFTV.

